
UDC 37.013.42:37.046-056.2

DOI 10.35433/pedagogy.2(109).2022.25-271

MODEL OF INTRODUCTION OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

O. S. Poznyak*

The article considers the tasks of an inclusive educational environment and the peculiarities of its introduction in general secondary education institutions of the city of Sumy and Sumy region to ensure the right of every child for education. An inclusive educational environment is defined as a special environment that provides conditions for education and training, comprehensive development of students with special educational needs and different levels of health.

Creating an inclusive environment is aimed at a harmonious combination of psychological and pedagogical conditions, technical means and resources of the educational institution to organize the educational process for people with special educational needs.

The organization of an inclusive educational environment in general secondary education institutions will promote the emergence of experimental institutions of inclusive education; advanced training of pedagogical workers in the organization of inclusive education of students with special needs; increasing society's understanding and tolerance of people with special needs.

The article is devoted to the search for an effective model of inclusive education environment to create an effective management system, a clear legal framework and build a specific concept for the comprehensive development of inclusive education at all levels. The implementation of the outlined way of organizing an inclusive educational environment requires dynamic monitoring of the quality of inclusive education, creation of optimal conditions for professional development, special education and increasing the level of motivation of teachers.

When talking about the organization of the educational environment, it is wrong to start thinking about furniture and equipment. However, in addition to the physical environment, it is necessary to take into account the equally important social environment, which includes quality interaction between administration and parents, administration and teachers, teachers and parents of children with special educational needs, teachers and children, communication between children.

The article notes that only if an inclusive educational space is created, adherence to the principle of continuity between preschool education, primary school, secondary education, understanding the specifics of the child's educational needs, professional development of teachers, providing psychological and pedagogical support to children, providing educational, psychological pedagogical and correctional and developmental services, providing students with special means of correction of psychophysical development, dynamic and sustainable introduction of an inclusive educational environment in a general secondary education institution is possible.

---

* Graduate Student
(Sumy State Pedagogical Makarenko University)
Director
(KU SNVK № 16 construction and installation work)
elenapoznyak05@gmail.com
ORCID 0000-0002-9154-944X

We came to the conclusion that in general the model is an imaginary or material object, which in the process of research replaces the original object, preserving the typical elements of this study. It was determined that to ensure pedagogical "modeling" there is a need to apply a systems approach, which is based on the study of the object as a holistic system consisting of interdependent components that determine the causal relationship.

Key words: educational environment, inclusive educational environment, student with special educational needs, organizational aspects, methodological aspects.

МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

О. С. Позняк

У статті розглядаються завдання інклюзивного освітнього середовища та особливості його запровадження в заклади загальної середньої освіти міста Суми та Сумської області для забезпечення права кожної дитини на освіту. Інклюзивне освітнє середовище визначається як спеціальне середовище, що забезпечує умови для виховання і навчання, всебічного розвитку учнів з освітніми потребами та з різним рівнем здоров'я.

Створення інклюзивного середовища спрямоване на гармонійне поєднання психолого-педагогічних умов, технічних засобів і ресурсів закладу освіти для організації освітнього процесу для осіб, які мають особливі освітні потреби.

Організація інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти сприятиме появі експериментальних закладів інклюзивної освіти; підвищенню кваліфікації педагогічних працівників з організації інклюзивного навчання учнів з особливими потребами; підвищенню розуміння та толерантності суспільства до осіб з особливими потребами.

Статтю присвячено пошуку дієвої моделі інклюзивного освітнього середовища для створення ефективної системи управління, чіткої законодавчої бази та побудови конкретної концепції з метою всебічного розвитку інклюзивного навчання на всіх його рівнях. Реалізація окресленого шляху організації інклюзивного освітнього середовища потребує динамічного моніторингу якості інклюзивної освіти, створення оптимальних умов для підвищення кваліфікації, отримання спеціальної освіти та підвищення рівню мотивації педагогічних працівників.

Говорячи про організацію освітнього середовища, хибно починати думати про меблі та обладнання. Однак, окрім фізичного середовища, потрібно враховувати не менш важливе соціальне середовище, що охоплює якість взаємодії між адміністрацією і батьками, адміністрацією і педагогами, педагогами та батьками дітей з особливими освітніми потребами, педагогічними працівниками і дітьми, комунікація між самими дітьми.

В статті відзначено, що лише за умови створення інклюзивного освітнього простору, дотримання принципу наступності між дошкільною освітою, початковою школою, середньою освітньою ланкою, розуміння особливостей освітніх потреб дитини, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини, надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку можливе динамічне й стале запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.

Дійшли висновку, що у загальному вигляді модель – це уявний або матеріальний об'єкт, який у процесі дослідження заміщує об'єкт-оригінал, зберігаючи важливі для даного дослідження типові його елементи. Визначили, що для забезпечення педагогічного "моделювання" є необхідність застосування системного підходу, в основі якого лежить дослідження об'єкта як цілісної системи, що складається із взаємозалежних компонентів, що зумовлюють причинно-наслідковий зв'язок.

Ключові слова: освітнє середовище, інклюзивне освітнє середовище, учень з особливими освітніми потребами, організаційні аспекти, методичні аспекти.

characteristic feature of the modern education system is a change in views on the upbringing and education of children with special educational needs, and the main direction of state educational policy – the development of inclusive education. The experience of developed countries has shown the priority of education of children with special educational needs – the creation of an inclusive educational environment that provides individual educational needs of all children, regardless of their intellectual, material, emotional, social or other conditions, and should be created for children with disabilities and for gifted children, children from remote areas belonging to linguistic, ethnic or cultural minorities, the homeless, as well as for children who are at a disadvantage.

Current state of the issue. A huge contribution to the study of the organization of an inclusive educational environment belongs to such researchers as Yu. Bondarenko, A. Kolupaeva, I. Kuzava, O. Martinchuk, N. Sofiy, S. Steblyuk, N. Yarmola. The basic principles of the tendency to create inclusive education in Ukraine and the main stages of its introduction into general secondary education are outlined in the works of N. Teplova. O. Balakhonova, in turn, notes that inclusive education for Ukraine is a pedagogical innovation, and therefore encounters a number of difficulties that significantly complicate the process of its creation. [2: 55].

O. Martinchuk for the first time substantiated theoretically and developed scientific and methodological principles of modernization of professional training of future teachers of special education, defined and substantiated the structure and content of components of students' readiness for professional activity in an inclusive educational environment, established criteria and indicators of readiness. The system of training specialists in special education for professional activity in an inclusive educational environment, designed by O. Martinchuk, was tested, and based on the results of implementation of the developed model, the dynamics of formation of components for this type of activity is

ознакою сучасної системи освіти є зміна поглядів на виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами, а головним напрямом державної освітньої політики – розвиток інклюзивної освіти. Досвід розвинених країн засвідчив пріоритетний напрям виховання та освіти дітей з особливими освітніми потребами – створення інклюзивного освітнього середовища, що забезпечує індивідуальні освітні потреби всіх дітей, незалежно від їхніх інтелектуальних, матеріальних, емоційних, соціальних чи інших умов, і повинно створюватися як для дітей-інвалідів, так і для обдарованих дітей, дітей з віддалених районів, що відносяться до мовних, етнічних чи культурних меншин, безпритульних, а також для дітей, які перебувають у несприятливому становищі.

Аналіз останніх публікацій і наукових досліджень. Величезний внесок у вивченні проблематики організації інклюзивного освітнього середовища належить таким дослідникам, як Ю. Бондаренко, А. Колупаєва, І. Кузава, О. Мартинчук, Н. Софій, С. Стебляк, Н. Ярмола. Основоположні принципи тенденції створення інклюзивної освіти в Україні та основні етапи її запровадження в загальну середню освіту окреслено в працях Н. Теплової. О. Балахонова зауважує в свою чергу, що інклюзивна освіта для України є педагогічною інновацією, а тому натрапляє на низку труднощів, які значно утруднюють процес її створення [2: 55].

О. Мартинчук вперше обґрунтувала теоретично і розробила науково-методологічні засади модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів зі спеціальної освіти, визначила та обґрунтувала структуру і зміст компонентів готовності студентів до професійної діяльності в освітньому інклюзивному середовищі, встановила відповідно до них критерії та показники сформованості готовності. Пройшла апробацію система підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в освітньому інклюзивному середовищі, спроектована О. Мартинчук, та за результатами впровадження розробленої моделі висвітлено в її працях

highlighted in her works. [6: 125].

Only a few works by practitioners Yu. Bondarenko, I. Kuzava, O. Martinchuk, S. Steblyuk were found, devoted to the search for strategies for the development of a modern inclusive environment of general secondary education in Ukraine and overcoming obstacles along the way [1: 287].

Despite the wide interest of researchers and practitioners in the problem of inclusive education, the issue of creating an inclusive educational environment involves taking into account the uniqueness and characteristics of each region of Ukraine in building an effective model based on practical experience.

Outline of unresolved issues brought up in the article. The author of one of the few scholars raises the issue of the importance of adherence to the principle of continuity in an inclusive educational environment and emphasizes that continuity is a natural condition for the effectiveness and integrity of the educational process, a factor that determines the logic and sequence of personality at all ages.

Aim of research is to create and describe a model of successful organization of an inclusive educational environment in a general secondary education institution.

Results and discussion. The effectiveness of the general secondary education institution depends on the creation of a special educational environment, psychological and correctional support, team approach, correctly selected learning strategies.

An important role belongs to the teacher, who organizes and provides optimal learning conditions, a favorable atmosphere in the student body, a way of presenting a topic that would involve, be exciting and not burdensome or exhausting for a "special" child, stimulate learning, promote knowledge, the ability to connect them with life, assessing student achievement in different ways. That is why the readiness of the educational institution, the teacher himself, to work with different student groups comes to the fore.

During our research, the issue of developing a model for the implementation of an inclusive educational environment in

динаміку формування компонентів до цього виду діяльності [6: 125].

Знайдено лише поодинокі праці практиків Ю. Бондаренко, І. Кузави, О. Мартинчук, С. Стеблюк присвячені пошуку стратегій розвитку сучасного інклюзивного середовища загальної середньої освіти в Україні та подоланню перешкод на цьому шляху [1: 287].

Незважаючи на широкий інтерес дослідників і практиків до проблеми інклюзивної освіти, питання створення інклюзивного освітнього середовища передбачає врахування унікальності і особливостей кожного регіону України у побудові ефективної його моделі на основі врахування практичного досвіду.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Авторка статті однією з небагатьох науковців піднімає питання важливості дотримання принципу наступності в інклюзивному освітньому середовищі та акцентує увагу на тому, що наступність є закономірною умовою ефективності та цілісності виховного і освітнього процесу, фактором, який визначає логіку та послідовність траєкторії особистості на всіх вікових етапах.

То ж **метою статті** стало створення та опис моделі успішної організації інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ефективність роботи закладу загальної середньої освіти залежить від створення особливого освітнього середовища, психологічного та корекційного супроводу, командного підходу, коректно підібраних стратегій навчання.

Важлива роль належить вчителю, який організовує та забезпечує оптимальні умови навчання, сприятливу атмосферу в учнівському колективі, спосіб презентації теми, який би залучав до діяльності, був захоплюючим та не обтяжуючим чи виснажливим для "особливої" дитини, стимулював засвоєння інформації, сприяв застосуванню знань, умінню пов'язувати їх з життям, оцінюванню учнівських досягнень в різний спосіб. Саме тому на передній план виходить підготовленість навчального закладу, власне самого вчителя, до роботи з різним учнівським

general secondary education became especially important. During its construction, we relied on the data obtained during the ascertaining stage of the experiment and the results of scientific research.

The main feature of all models is their ability to reflect reality in some way. We agree with the opinion of W. Stoff, the method of modeling should be used when it is necessary to control a complex system. He believes that the model should help to establish how some aspects of the phenomenon affect others or the phenomenon as a whole. Although, as noted by the scientist, the main characteristics of the object being studied remain unchanged [3: 47].

The model of implementation of an inclusive educational environment is indirectly reflected in the content of organizational and methodological principles of its creation. This form of model, according to Lavrikov, in the most general form reflects the scope and structure of organizational and managerial, methodological and pedagogical social, special-professional, moral and ethical knowledge, properties and skills important for educational activities [5: 315].

The model of introduction of an inclusive educational environment in a general secondary education institution is based on the structure of an educational institution. The development of the model makes it possible to determine the basic principles, objectives and content of the subjects of the educational process, training, analyze the work of various educational institutions and build a model as a prognostic result that improves the construction of an inclusive educational environment.

It is known that in general, a model is a material or mental imaginary object, which in the process of research replaces the original object, while retaining some important features of this study.

The model is necessary to understand, first, what is the structure of a particular object, its basic properties, the laws of development and interaction with the environment; second, learn to manage an object or process and determine the best ways to manage it with set goals and

колективом.

Під час нашого дослідження особливого значення набуло питання розроблення моделі впровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. Під час її побудови ми спиралися на дані, отримані під час констатувального етапу експерименту та результати наукових досліджень.

Головною ознакою всіх моделей є їхня можливість певним чином відобразити дійсність. Погоджуємося з думкою В. Штоффа, метод моделювання доцільно використовувати тоді, коли необхідно керувати складною системою. Він вважає, що модель повинна допомагати встановлювати, яким чином деякі аспекти явища впливають на інші або на явище в цілому. Хоча, як зазначає вчений, основні характеристики об'єкта, що їх досліджують, залишаються незмінними [3: 47].

Модель впровадження інклюзивного освітнього середовища опосередковано відображена у змісті організаційних та методичних засад його створення. Така форма моделі, на думку Ю. Лаврікова, у найбільш загальній формі відображає обсяг та структуру організаційно-управлінських, методично-педагогічних соціальних, спеціально-професійних, морально-етичних знань, властивостей і навичок, важливих для освітньої діяльності [5: 315].

В основу моделі впровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти покладено структуру навчального закладу. Розробка моделі створює можливість визначити основні принципи, завдання та зміст діяльності суб'єктів освітнього процесу, підготовки фахівців, проаналізувати роботу різних освітніх закладів і побудувати модель як прогностичний результат, що забезпечує вдосконалення побудови інклюзивного освітнього середовища.

Відомо, що у загальному вигляді модель – це матеріальний або мисленнєво уявлювальний об'єкт, який у процесі дослідження заміщує об'єкт-оригінал, зберігаючи деякі важливі для даного дослідження типові його риси.

Модель є необхідною для того, щоб зрозуміти, по-перше, якою є структура певного об'єкту, основні його властивості,

criteria; third, to predict the consequences of the implementation of the specified methods and forms of impact on the object.

O. Martinchuk notes that building a model is a process of modeling. This process is interpreted as the researcher's ability to "set the problem and objectives, predict the results of the study, conduct evaluations, determine the main and secondary facts to build a model, select appropriate adequate analogies" [6: 222].

We agree with the opinion of O. Stolyarenko that it is important in the study of the model of separation and combination of its subsystems, the integrity of which ensures their interconnection and interaction; secondly, the presence of integrated qualities that are not inherent in its individual parts; thirdly, the model acts as a holistic formation only when it is justified in view of objectively existing connections and relations [4: 47].

O. Semenova notes that the process of pedagogical modeling is provided by 4 stages:

- 1) problem statement;
- 2) building a model;
- 3) check the model for performance;
- 4) implementation of the model [4: 39].

Modeling provides a real opportunity, exploring a particular object, to present the results of the study in a form convenient for analysis. Given that modeling is an important tool for systems analysis, we will try to model the process itself and develop an adequate model for the implementation of an inclusive educational environment.

The components of the model of implementing an inclusive educational environment in general secondary education institutions should be understood as a set of interconnected elements that are closely interconnected.

The starting point in the process of determining the relationships between the components of the model is the procedural side of teaching students with special needs in an inclusive educational environment. This makes it possible to study the process of creating an educational environment comprehensively, as a whole, consisting of interconnected structural components and subject to the general laws of organizational structure and functioning of any system.

закони розвитку і взаємодії з довкіллям; по-друге, навчитись керувати об'єктом або процесом і визначати найкращі способи керування при заданих цілях і критеріях; по-третє, прогнозувати наслідки реалізації заданих способів і форм впливу на об'єкт.

О. Мартинчук зазначає, що побудова моделі – це процес моделювання. Цей процес трактується як уміння дослідника "ставити проблему і завдання, прогнозувати результати дослідження, проводити оцінювання, визначати головні і другорядні факти для побудови моделі, добирати відповідні адекватні аналогії" [6: 222].

Погоджуємося з думкою О. Столяренко, що важливим в дослідженні моделі виокремлення та поєднання її підсистем, цілісність яких забезпечує їх взаємозв'язком та взаємодією; по-друге, наявність інтегрованих якостей, не властивих окремим її частинам; по-третє, модель виступає як цілісне утворення лише тоді, коли вона обґрунтована з огляду на об'єктивно діючі зв'язки та відношення [4: 47].

О. Семенова, зазначає, що процес педагогічного моделювання забезпечується 4 етапами:

- 1) постановка завдання;
- 2) побудова моделі;
- 3) перевірка моделі на продуктивність;
- 4) впровадження моделі [4: 39].

Моделювання надає реальну можливість, досліджуючи певний об'єкт, уявити результати дослідження у вигляді, зручному для аналізу. Зважаючи на те, що моделювання є важливим інструментом системного аналізу, ми спробуємо провести моделювання самого процесу та розробити адекватну модель запровадження інклюзивного освітнього середовища.

Компоненти моделі запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти необхідно розуміти як сукупність взаємопов'язаних елементів, що перебувають у тісному взаємозв'язку між собою.

Вихідною у процесі визначення зв'язків між компонентами моделі є процесуальна сторона навчання учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Це дає можливість досліджувати процес створення освітнього

In our work, we highlight pedagogical modeling as a reflection of the characteristics of the pedagogical system in a specially created object. Characterizing the results of the study, we believe that in order for a particular object to become a model of another, it must meet the following conditions:

- 1) be a system;
- 2) to some extent be similar to the original;
- 3) some parameters differ from the original;
- 4) in the process of research to replace the original in certain aspects;
- 5) provide an opportunity to gain new knowledge about the original [1: 293].

Developing a model for the introduction of an inclusive educational environment in general secondary education, we took as a basis for defining the concept of "pedagogical model" E. Romanov. The scientist understands this concept as a generalized, abstract-logical image of a specific phenomenon of the pedagogical system, which reflects and represents the significant structural and functional connections of the object of pedagogical research, presents it in the necessary visual form and is able to form new knowledge about the object of modeling [3: 48].

Modeling the system of implementing an inclusive educational environment is appropriate because it appears as an object and a means of pedagogical experiment.

Creating innovation in the educational institution requires the improvement of legal, methodological, staffing of inclusive education, development of services in local communities, which are necessary for children with special educational needs (SEN) and their families.

The integrity of the model for the introduction of an inclusive educational environment in general secondary education depends on its components of horizontal and vertical levels and the close links between them.

We studied the dynamics of creating a network of inclusive classes in Sumy and Sumy region in comparison with 2020-2021 and 2021-2022 academic year. Thus, as of January 1, 2022, 122 inclusive classes were created in Sumy, which is 5

середовища всебічно, як цілісність, що складається із взаємопов'язаних структурних компонентів і підпорядкована загальним законам організаційної будови та функціонування будь-якої системи.

У нашій роботі педагогічне моделювання висвітлюємо як відображення характеристик педагогічної системи в спеціально створеному об'єкті. Характеризуючи результати дослідження, вважаємо: для того, щоб конкретний об'єкт став моделлю іншого, він повинен відповідати таким умовам:

- 1) бути системою;
- 2) в деякій мірі бути подібним до оригіналу;
- 3) окремими параметрами різнитися від оригіналу;
- 4) у процесі дослідження замінювати оригінал у певних аспектах;
- 5) забезпечувати можливість отримувати нові знання про оригінал [1: 293].

Розробляючи модель запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти, нами взято за основу визначення поняття "педагогічна модель" Є. Романова. Науковець під цим поняттям розуміє узагальнений, абстрактно-логічний образ конкретного феномена педагогічної системи, у якому відображено та репрезентовано суттєві структурно-функціональні зв'язки об'єкта педагогічного дослідження, представлено його в необхідній наочній формі та здатного формувати нове знання про об'єкт моделювання. [3: 48]

Моделювання системи запровадження інклюзивного освітнього середовища є доцільним, оскільки постає як об'єкт та засіб педагогічного експерименту.

Створення інновації в закладі освіти потребує вдосконалення нормативно-правового, методичного, кадрового забезпечення інклюзивного навчання, розвитку послуг в територіальних громадах, які є необхідними для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та їх сімей.

Цілісність моделі запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти залежить від її складових горизонтального і вертикального рівнів та тісних зв'язків між ними.

classes more than in the 2020-2021 academic year, with 199 students with special educational needs, which was 9 students more than in the previous year. academic year.

The dynamics in Sumy region was as follows: on 01.01.2022 year 596 inclusive classes were created, which is 130 classes more than in the 2020-2021 school year, in which 842 students with special educational needs study, which was 189 students more than in previous school year.

The analysis of the practice of organizing an inclusive educational environment in general secondary education institutions of Sumy and Sumy region was carried out by questioning a wide range of respondents involved in the organization of an inclusive educational environment, including administration representatives, teachers and correctional teachers (speech pathologists, speech therapists, practical psychologists). , teacher / educator assistants on the online platform in connection with quarantine measures, and then martial law and the implementation of measures to ensure the national security of defense of Ukraine, necessary to eliminate the threat and ensure national security.

The questionnaire was created at <https://docs.google.com/> at <https://docs.google.com/forms/d/1QLaCjup8XQHJLwGa9NiabHfyVd62aXVf0KWfh7Cx5Q/edit?ts=61faaf6e>.

The questions of the questionnaire were aimed at clarifying the respondents' knowledge of the current legal framework for the organization of an inclusive educational environment; problems of continuity between links; cooperation with colleagues; their attitude to the idea of inclusive education; what needs to be taken into account when organizing an inclusive educational environment.

In order to analyze different points of view on the process of implementation of inclusive education, we included categories of respondents who are directly involved in the organization and implementation of inclusive education in general secondary education:

1) representatives of the administration of general secondary education institutions,

Нами було вивчено динаміку створення мережі інклюзивних класів у м. Суми та Сумській області у порівнянні 2020-2021 і 2021-2022 н.р. Так, у м. Суми на 01.01.2022 року створено 122 інклюзивних класів, що на 5 класів більше, ніж у 2020-2021 навчальному році, в яких навчається 199 учня з особливими освітніми потребами, що було на 9 учнів більше, ніж у попередньому навчальному році.

Динаміка по Сумській області була така: на 01.01.2022 року створено 596 інклюзивних класів, що на 130 класів більше, ніж у 2020-2021 навчальному році, в яких навчається 842 учня з особливими освітніми потребами, що було на 189 учнів більше, ніж у попередньому навчальному році.

Аналіз практики організації інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти м. Суми та Сумської області здійснювався шляхом анкетування широкого кола респондентів, які задіяні в організації інклюзивного освітнього середовища, зокрема це представники адміністрації, вчителі та корекційні педагоги (дефектологи, вчителі логопеди, практичні психологи), асистенти вчителя/вихователя на онлайн-платформі у зв'язку із карантинними заходами, а потім і воєнного стану та виконання заходів із забезпечення національної безпеки оборони України, необхідних для відведення загрози та забезпечення національної безпеки.

Анкету було створено на сайті <https://docs.google.com/> за посиланням <https://docs.google.com/forms/d/1QLaCjup8XQHJLwGa9NiabHfyVd62aXVf0KWfh7Cx5Q/edit?ts=61faaf6e>.

Питання анкети спрямовувалися на з'ясування у респондентів знань чинної нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного освітнього середовища; проблем наступності між ланками; співпраця з колегами; їхнє ставлення до ідеї інклюзивної освіти; що необхідно врахувати при організації інклюзивного освітнього середовища.

Для того, щоб аналізувати різні точки зору на процес впровадження інклюзивного освітнього, ми включили категорії респондентів, які безпосередньо беруть участь у організації та реалізації інклюзивного навчання у закладах загальної

which have introduced inclusive education for children with SEN;

2) teachers of inclusive classes and educators (preschool department, primary school, basic secondary and high school and special teachers), correctional teachers;

3) teacher / educator assistants in inclusive classes / groups (preschool, primary school, basic secondary and high school).

Therefore, the objectives of this work were defined as follows:

1. To generalize and classify the identified problems of practice of organization of inclusive educational environment in general secondary education institutions of Sumy and Sumy region.

2. To develop an effective model of organization of an inclusive educational environment to eliminate the identified difficulties and problems of the practice of organizing an inclusive educational environment in general secondary education institutions in the Sumy region.

In creating topical issues for the study, we relied on knowledge of the current legal framework, functional responsibilities of various participants in the process, the desire to undergo retraining, special education, training, self-education, working closely with the support team and willingness to work with students with SEN.

The participants of the experiment were 199 respondents, including: 15 representatives of the administration, 142 – teachers (educators and special teachers) and 42 – assistant teachers / educators.

The research bases selected 18 secondary schools of Sumy and Sumy region: Municipal institution Sumy specialized school of I-III degrees № 3 them. Lieutenant-General A. Morozov, Sumy Specialized School of I-III Grades № 17, Sumy Secondary School of I-III Grades устанo18, Sumy Secondary School of I-III Grades № 22 named after Igor Holna Radska, Sumy institution Sumy comprehensive school of I-III degrees № 23, Municipal institution Sumy comprehensive school of I-III degrees № 24, Municipal institution Sumy specialized school of I-III degrees № 29, Municipal institution

середньої освіти:

1) представники адміністрації закладів загальної середньої освіти, в яких впроваджено інклюзивне навчання для дітей з ООП;

2) вчителі інклюзивних класів та вихователі (дошкільне відділення, початкова школа, базова середня та старша школа та спеціальні педагоги), корекційні педагоги;

3) асистенти вчителя/вихователя в інклюзивних класах/групах (дошкільне відділення, початкова школа, базова середня та старша школа).

Тож завданнями даної роботи було визначено такі:

1. Узагальнити та класифікувати виявлені проблеми практики організації інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти м. Суми та Сумської області.

2. Розробити дієву модель організації інклюзивного освітнього середовища для усунення виявлених труднощів та проблем практики організації інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти Сумському регіоні.

Під час створення актуальних питань для дослідження ми спиралися на знання чинної нормативно-правової бази, функціональні обов'язки різних учасників процесу, бажанні проходити перепідготовку, отриманні спеціальної освіти, проходити підвищення кваліфікації, займатися самоосвітою, тісно співпрацювати з командою супроводу та готовність працювати з учнями з ООП.

Учасниками експерименту стали 199 респондентів, із них: 15 представників адміністрації, 142 – педагоги (вихователі та спеціальні педагоги) та 42 – асистентів вчителів/вихователів.

Дослідними базами обрано 18 закладів загальної середньої освіти м. Суми та Сумського регіону: Комунальна установа Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 3 ім. генерал-лейтенанта А. Морозова, Комунальна установа Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 17, Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 18, Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 22 імені Ігоря Гольченка Сумської міської ради,

Pishchanskaya comprehensive school of I-II degrees of Sumy region, Sumy, Sumy preschool educational institution (kindergarten) № 40 "Dolphin", Sumy preschool educational institution (kindergarten) № 23 "Golden key", Bochechkivsky educational complex "Secondary school of I-III degrees – preschool educational institution" of Bochechkivsky village council of Konotop district of Sumy region, Myropil educational complex: comprehensive school of I-III degrees – preschool educational institution of Myropil village council of Krasnopil district educational complex: comprehensive school of I-II degrees – preschool educational institution of Novoslobodskaya village council of Konotop district of Sumy region, Chervonoslobodskaya comprehensive school of I-III degrees named after G. Ya. Bazyma of Burya city council of Sumy region, Mikhailovsky institution of general secondary education – III degrees of Lebedyn City Council of Sumy region, Support Seredino-Budsky institution of general secondary education of I-III degrees № 1 of Seredino-Bud city council, Znob-Novgorod basic institution of general secondary education of I-III degrees of Znob-Novgorod village council of Sumy region, Ugroidy secondary school of I-III degrees Krasnopil village council, Samotoivka secondary school of I-III degrees of Krasnopil village council.

According to the results of the questionnaire, we summarized and classified the problems of the practice of organizing an inclusive educational environment in secondary schools in Sumy and Sumy region.

Organizational problems include:

1) imperfect mechanism of timely financial support of the needs of the child with SEN:

a) purchase of aids for development and training, taking into account the individual educational needs of the child;

b) payment for the services of specialists, such as teacher's assistant, educator's assistant and GPA educator's assistant (low tariff category, impossibility to obtain pedagogical categories, in particular for teachers with special education, GPA

Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 23, Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 24, Комунальна установа Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 29, Комунальна установа Піщанська загальноосвітня школа I-II ступенів м. Суми, Сумської області, Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 40 "Дельфін", Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 23 "Золотий ключик", Бочечківський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад" Бочечківської сільської ради Конотопського району Сумської області, Миропільський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад Миропільської сільської ради Краснопільського району Сумської області, Юр'ївський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-II ступенів – дошкільний навчальний заклад Новослобідської сільської ради Конотопського району Сумської області, Червонослобідська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Г.Я. Базими Буринської міської ради Сумської області, Михайлівський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Лебединської міської ради Сумської області, Опорний Середино-Будський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 1 Середино-Будської міської ради, Зноб-Новгородський опорний заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Зноб-Новгородської селищної ради Сумської області, Угроїдська загальноосвітня школа I-III ступенів Краснопільської селищної ради, Самотоївська загальноосвітня школа I-III ступенів Краснопільської селищної ради.

За результатами анкетування нами було узагальнено і класифіковано проблеми практики організації інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти м. Суми та Сумської області.

До організаційних проблем віднесено:

1) недосконалий механізм своєчасного фінансового супроводу потреб дитини з ООП:

a) закупівля допоміжних засобів для

educator's assistant is not a pedagogical worker at all).

2) insufficient material and technical support of educational institutions (lack of special educational equipment, specially developed educational methods, varied educational programs, insufficient provision of textbooks, special educational furniture and multimedia equipment);

3) imperfect architectural accessibility – unsuitability of buildings of some educational institutions for unimpeded access to them by students with various diseases;

4) inconsistency in the content, methods of management and forms of organization of the pedagogical process of preschool institutions and schools, violation of the principle of continuity;

5) lack of teaching staff;

6) lack of monitoring the quality of educational services to students with special educational needs.

7) exceeded the number of children with SEN in inclusive classes.

Methodological problems include:

1) lack of special training and retraining for teachers to work with students with SEN;

2) unwillingness of teachers to work with children with special educational needs;

3) the content and forms of professional development do not meet the modern needs of practice;

4) inability to teach relevant educational material to children with different abilities, features;

5) incompetence of teachers in the processes of adaptation and modification of the content, methods and forms of educational activity, adaptation and modification of methodical materials;

6) insufficient level of methodological support for distance learning of children with SEN;

розвитку та навчання, з урахуванням індивідуальних освітніх потреб дитини;

б) оплати послуг спеціалістів, таких як асистент вчителя, асистент вихователя та асистент вихователя ГПД (низький тарифний розряд, неможливість здобуття педагогічних категорій, зокрема педагогам зі спеціальною освітою, асистент вихователя ГПД взагалі не є педагогічним працівником).

2) недостатнє матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів (відсутність спеціального навчального обладнання, спеціально розроблених навчальних методик, варіативних навчальних програм, недостатня забезпеченість підручниками, спеціальних учбових меблів та мультимедійного обладнання);

3) недосконала архітектурна доступність – непристосованість будівель деяких навчальних закладів для безперешкодного доступу до них учнів із різними захворюваннями;

4) неузгодженість у змісті, методах керівництва і формах організації педагогічного процесу дошкільних закладів і шкіл, порушення принципу наступності;

5) нестача педагогічних кадрів;

6) відсутність моніторингу якості надання освітніх послуг учням з особливими освітніми потребами.

7) перевищена кількість дітей з ООП у інклюзивних класах.

До методичних проблем належать :

1) відсутність у педагогів спеціальної підготовки та перепідготовки для роботи з учнями з ООП;

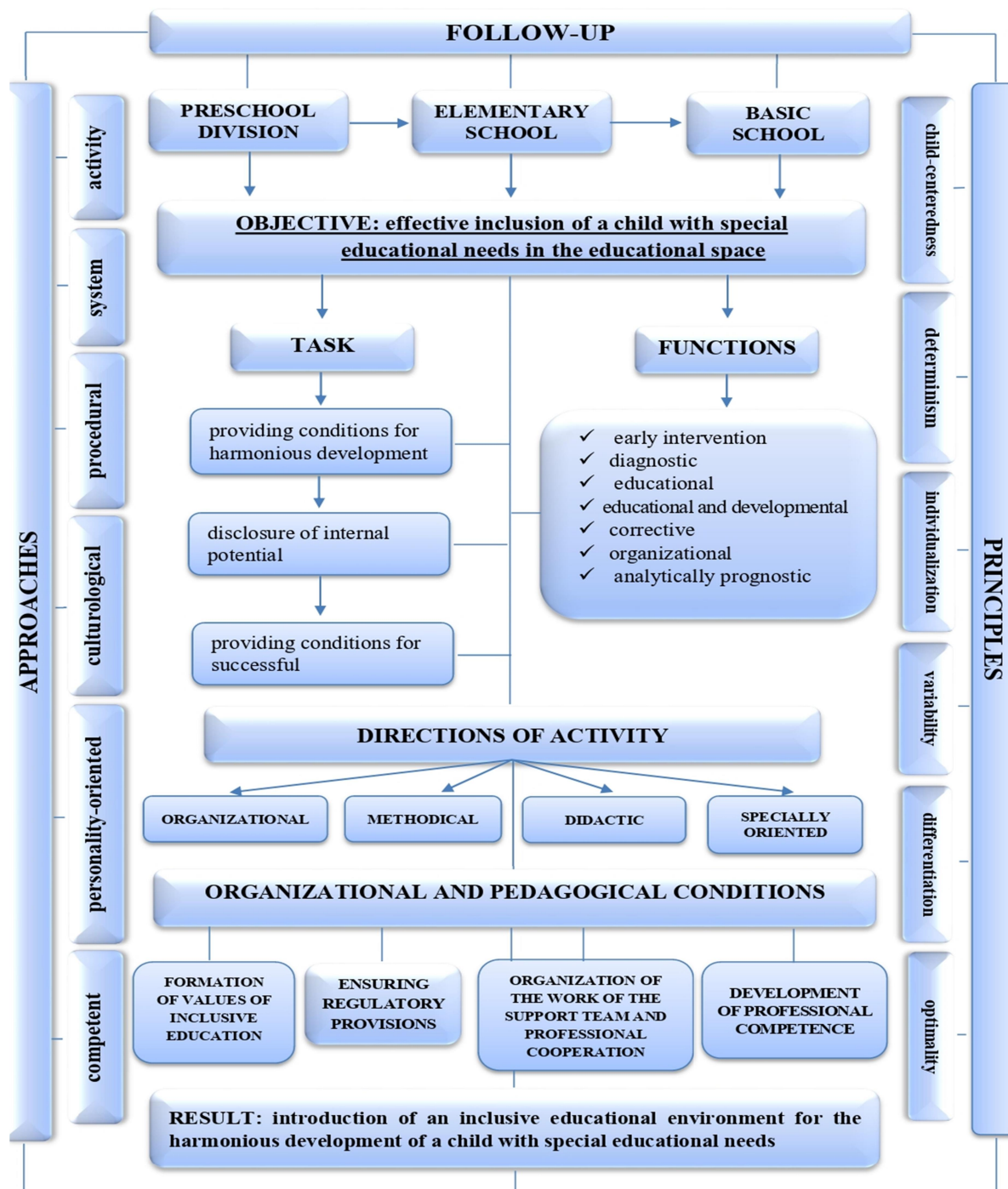
2) неготовність учителів працювати з дітьми з особливими освітніми потребами;

3) зміст і форми підвищення кваліфікації не відповідають сучасним потребам практики;

4) неспроможність викладати відповідний навчальний матеріал дітям з різними здібностями, особливостями;

5) некомпетентність педагогів в процесах адаптації та модифікації змісту, методів і форм навчальної діяльності, адаптація та модифікації методичних матеріалів;

6) недостатній рівень методичного забезпечення дистанційного навчання дітей з ООП;

Fig. 1. Model of organization of inclusive educational environment in general secondary education

7) imperfection of the assessment system for students with special educational needs;

8) insufficient number of trained special specialists to work with children with PD (speech therapists, psychologists, rehabilitation specialists, etc.), especially in rural areas;

9) transfer of responsibilities or unwillingness to participate in the support team members in creating an individual development program for students with SEN.

7) недосконалість системи оцінювання учнів з особливими освітніми потребами;

8) недостатня кількість підготовлених спеціальних фахівців для роботи з дітьми з ООП (логопедів, психологів, реабілітологів тощо) особливо в сільській місцевості;

9) перекладання обов'язків або небажання приймати участь членів команди супроводу у створенні індивідуальної програми розвитку для учнів з ООП.

Thus, based on the study of scientific and pedagogical literature and empirical experience of creating an inclusive educational environment, a model of introducing an inclusive educational environment in a general secondary education institution has been developed (see Fig. 1), which covers the following aspects:

purpose and objectives (to form a prognostic result on the effectiveness of the implementation of an inclusive educational environment in general secondary education, to specify the content of organizational and methodological conditions for creating an inclusive educational environment; to characterize ways to implement the environment and experimentally test their effectiveness); providing conditions for harmonious development; disclosure of internal potential; providing conditions for successful implementation and **functions** (early intervention, diagnostic, educational, educational and developmental, corrective, organizational, analytical and prognostic), which are placed before the institution of general secondary education in order to achieve the final result; **specific principles:** continuity (to mitigate the process of adaptation of a student with special educational needs and a gradual transition to the next educational level); child-centeredness, determinism, individualization, variability, differentiation, optimality for the correctional orientation of the educational process, training for comprehensive harmonious development of the child's personality with special educational needs, combination of science and accessibility of education, connection of learning with life; consistency and regularity in the education of students with the peculiarities of development, the creation of adapted conditions for the functioning of the learning process, the optimal combination of all teaching methods, the activity approach to learning; consciousness, activity and independence of students in teaching children with special needs, quality control and self-control, ensuring the dynamics of skills, knowledge and abilities and individualization and

Таким чином, на основі вивчення науково-педагогічної літератури та емпіричного досвіду створення інклюзивного освітнього середовища розроблено модель запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти (див. рис. 1), що охоплює такі аспекти:

мету і завдання (сформувати прогностичний результат щодо ефективності впровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти, конкретизувати зміст організаційних та методичних умов створення інклюзивного освітнього середовища; охарактеризувати шляхи реалізації запровадження середовища та експериментально перевірити їх ефективність); забезпечення умов для гармонійного розвитку; розкриття внутрішнього потенціалу; забезпечення умов для успішної реалізації **та функції** (раннє втручання, діагностична, виховна, навчально-розвиваюча, корекційна, організаційна, аналітично прогностична), які ставляться перед закладом загальної середньої освіти задля виходу на кінцевий результат;

специфічні принципи: наступність (для пом'якшення процесу адаптації учня з особливими освітніми потребами та поступовим переходом на наступну освітню ланку); дитиноцентризм, детермінованість, індивідуалізація, варіативність, диференційованість, оптимальність для корекційної спрямованості освітнього процесу, навчання на всебічний гармонійний розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами, поєднання науковості та доступності навчання, зв'язку навчання з життям; послідовності і систематичності в навчанні школярів з особливостями розвитку, створення адаптованих умов для функціонування процесу навчання, оптимального поєднання всіх методів навчання, діяльнісного підходу в навчанні; свідомості, активності і самостійності учнів у навчанні дітей з особливими потребами, якісного контролю і самоконтролю, забезпечення динамічності умінь, знань і навичок та індивідуалізації

differentiation of the educational process;

approaches: competence, personality-oriented, culturological, procedural, systemic and activity);

directions of activity of the institution of general secondary education: organizational, methodical, didactic, special-oriented;

organizational and pedagogical conditions: formation of values of inclusive education; ensuring compliance with regulations, organizing the work of the support team and professional cooperation, development of professional competence for the formation of sustainable motivation to learn in the process of intellectual and personal development of students forming an educational and developmental environment for independent learning; providing correctional assistance to students with special needs in the process of individual educational and cognitive activities;

result: only in the presence and observance of the above-stated conditions, aspects successful introduction of the inclusive educational environment for harmonious development of the child with special educational needs is possible.

In general, the represented model of the system of introducing an inclusive educational environment in a general secondary education institution is essentially multifunctional and large-scale, as it is aimed at achieving the goal, efficiency and effectiveness of the educational process. In our opinion, the components of the system are presented in accordance with the logic of the educational process and the specifics of the organization of an inclusive educational environment in the educational institution.

The developed structural and content model allows to create a holistic view of the process of creating an inclusive educational environment.

The effectiveness of the developed model was tested during the molding experiment.

Approbation of the model of implementation of inclusive educational environment promotes the release of a student from an educational institution, which will form a stable motivation to learn in the process of intellectual and personal

та диференційованості навчального процесу;

підходи: компетентнісний, особистісно-орієнтовний, культурологічний, процесуальний, системний і діяльнісний);

напрями діяльності закладу загальної середньої освіти: організаційний, методичний, дидактичний, спеціально-орієнтовний;

організаційно-педагогічні умови: формування цінностей інклюзивної освіти; забезпечення виконання нормативно-правових положень, організація роботи команди супроводу та професійного співробітництва, розвиток професійної компетентності для формування стійкої мотивації до учіння в процесі інтелектуально-особистісного розвитку учня формування освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності;

забезпечення корекційної допомоги учням з особливими потребами в процесі індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності;

результат: тільки при наявності і дотриманні вище перелічених умов, аспектів можливе успішне запровадження інклюзивного освітнього середовища для гармонійного розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Загалом репрезентована модель системи запровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти за своєю сутністю поліфункціональна та широкомасштабна, оскільки спрямована на досягнення поставленої мети, ефективності та результативності освітнього процесу. На наш погляд, складники системи представлено відповідно до логіки освітнього процесу і специфіки організації інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти.

Розроблена структурно-змістова модель дозволяє створити цілісне уявлення про процес створення інклюзивного освітнього середовища.

Результативність розробленої моделі перевірялася у процесі формувального експерименту.

Апробація моделі впровадження інклюзивного освітнього середовища сприяє випуску із навчального закладу

development.

This model will provide correctional assistance to students with special educational needs in the process of gradual transition to the next educational stage (preschool-primary, primary-senior, senior-basic), the formation of educational and developmental environment for independent learning and implementation of inclusive education of students in general.

Conclusions and research perspectives. Only if an inclusive educational space is created, adherence to the principle of continuity between preschool education, primary school, secondary education, understanding of the peculiarities of the child's educational needs, professional development of teachers, providing psychological and pedagogical support to children, providing educational, psychological, pedagogical and correctional development services and providing students with special means of correction of psychophysical development, dynamic and sustainable introduction of inclusive education in general secondary education is possible. It should be noted that the readiness of teachers to work in the inclusive environment of ZDO and NUS is of great importance in ensuring the continuity of preschool and school education. The purpose of inclusive education is to realize the right of children with SEN to education at the place of residence, their socialization and integration into society, involvement of the family in the educational and correctional and developmental process. At the beginning of the process of modernization of the education system, the problem of creating optimal conditions for the development, education and training of students with special educational needs, corresponding to the trends of education reform on the way to its openness, democracy and accessibility for all categories of the population, and with the introduction in the educational environment of innovative technologies.

The mechanisms related to the organization of the system of implementation of inclusive educational environment and qualified support of

учня, у якого сформується стійка мотивація до навчання в процесі інтелектуально-особистісного розвитку. Дана модель забезпечить корекційну допомогу учням з особливими освітніми потребами в процесі поступового переходу на наступну освітню щабель (дошкільний навчальний заклад-початкова ланка, початкова ланка-старша школа, старша школа-базова ланка), формуванню освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності та здійсненню інклюзивного навчання учнів в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Лише за умови створення інклюзивного освітнього простору, дотримання принципу наступності між дошкільною освітою, початковою школою, середньою освітньою ланкою, розуміння особливостей освітніх потреб дитини, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини, надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг та забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку можливе динамічне та стає запровадження інклюзивної освіти в закладі загальної середньої освіти. Зазначимо, що велике значення у забезпеченні наступності дошкільної та шкільної освіти відіграє готовність педагогів працювати в інклюзивному середовищі ЗДО і НУШ. Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з ООП на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція в суспільство, залучення сім'ї до участі в освітньому та корекційно-розвитковому процесі. В умовах початку процесу модернізації системи освіти особливу актуальність набуває проблема створення оптимальних умов для розвитку, виховання та навчання учнів з особливими освітніми потребами, що відповідають тенденціям реформування освіти на шляху до її відкритості, демократичності та доступності для всіх категорій населення країни, а також із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій.

Механізми, що пов'язані з організацією

students with special educational needs in general educational institutions remain imperfect at the practical level.

системи впровадження інклюзивного освітнього середовища та кваліфікованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах залишаються недосконалими на практичному рівні.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bondarenko, Yu. (2020). Merezheva forma zdobuttia osvity yak model realizatsii individualnoi osvitnoi traiektorii dlia dytyny z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Network form of education as a model of realization of individual educational trajectory for a child with intellectual disabilities]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technoloies*. Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka, 286-297 [in Ukrainian].

2. Haiash, O.V. (2014) Orhanizatsiini zasady udoskonalennia profesiino-pedahohichnoi pidhotovky pedahohiv do roboty z ditmy z psykhofizychnymy porushenniamy [Organizational principles of improving the professional and pedagogical training of teachers to work with children with mental and physical disabilities]. *Formuvannya hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do roboty z ditmy z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannya – Formation of the readiness of pedagogical workers to work with children with special needs in the conditions of inclusive education: tematychnyi zbirnyk prats*, 51-56 [in Ukrainian].

3. Koval L. V. (2018). Orhanizatsiia inkliuzyvnoho seredovyshcha u zakladi osvity [Organization of an inclusive environment in an educational institution]. *Inkliuzyvne navchannia v Noviy ukrayinskiy shkoli – Inclusive education at the New Ukrainian School: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (26-27 bereznia 2018 r., m. Terebovlia): u 2 ch.* Kyiv: Interservis, 46-49 [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, A.A. (2016). *Inkliuzyvna osvita vid osnov do praktyky [Inclusive education from basics to practice]: monohrafiya*. Kyiv: Atopol, 152 [in Ukrainian].

5. Kuzava, I.B. (2012). Rol inkliuzyvnoho seredovyshcha u formuvanni osobystosti doshkilnykiv, yaki potrebuiut korektsii psykhofizychnoho rozvytku [The role of inclusive environment in the formation of the personality of preschoolers who need correction of psychophysical development]. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, vyp. 11, 315-318 [in Ukrainian].

6. Martynchuk, O.V. (2018). *Pidhotovka fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyshchi [Training of specialists in special education for professional activities in an inclusive educational environment]: monohrafiya*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 430 [in Ukrainian].

Received: April 25, 2022

Accepted: May 24, 2022